

Gazi Üniversitesi Ahîlik Araştırmaları
Dergisi, c. 1, sayı 1, (Yaz 2004), s. 24-68.

VAHDETİ'NİN SAD-KELİME-İ HAZRET-İ MURTAZÂ TERCÜMESİ

Âdem CEYHAN *

Özet

Bilindiği gibi, Hz.Ali, ilim, irfan, cömertlik, iffet, kahramanlık gibi - esasen İslâm'dan önceki Arap, Fars ve Türk kültüründe de fazilet sayıldığı - söylenebilecek- bir çok meziyeti dolayısıyla Ahî fütüvvetnamelerinde "pir" ve "baş feta" olarak kabul ve takdim edilen şahsiyetlerden biridir. Fütüvvetnamelerde Hz.Ali'ye -bir kısmı sahih kaynaklarla teyit ve ispat edilemeyen- bir hayli fiil, menkıbe ve vecize de isnat edilir. Bu nizamnamelerde umumî olarak bütün yiğitler ve hususî olarak da çeşilli meslek sahiplerinin hayatları boyunca riayetleri şart koşulan ahlâkî esaslarla Hz.Ali tarafından söylendiği rivayet edilmiş bazı sözleri derleyici eserlerde ifade ve telkin edilen fikirlerin tam bir uygunluk arz ettiği görülmektedir.

Okuyacağınız yazıda önce on altıncı asır Türk şairlerinden olduğu tahmin edilen Vahdeti'nin Hz.Ali'ye ait yüz Arapça sözün nazmen tercümesi konusundaki eseri hakkında bilgi verilmekte, sonra tanıtılan ve incelenen çevirinin metni sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vahdeti, Ali, Sad-Kelime.

* Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, MANİSA. ceyhanadem@hotmail.com

Abstract

In this article, information about Vahdetî, one of the sixteenth Century Turkish poet is provided. Afterwards, his poetic translation of Caliph Ali's Hundred-Saing is introduced.

Key Words: Vahdetî, Ali, Sad-Kelime.

Hız.Ali'nin yüz sözünü Türkçe'ye nazmen çeviren şairlerimizden biri de Vahdetî'dir. Tercümesinin mensur başlangıcında Ali Paşa'nın sadrazamlığa getirilişinden bahseden ve onu "Âsaf-ı zamân kâ'im-i makâm-ı Hazret-i Sultân Süleymân . . ." diyerek öven Vahdetî'nin, on altıncı asır Osmanlı şairlerinden biri olduğu anlaşılıyor. "Semiz", "Semîn" gibi sıfatlarla tanınan Ali Paşa (ö.972/1565), 968/1561 yılında vezir-i azam olduğuna göre, burada adı geçen Sultan Süleyman, Kanunî'dir. Şairin işaret ettiğimiz cümlelerinden yalnız yaşadığı çağı değil, eserini yazdığı zamanı da öğrenme imkânı buluyoruz: Hız.Ali'nin yüz sözünü Ali Paşa'nın sadarete getirildiği tarihte (Şevval 968/Temmuz 1561) tercümeye başlayan şair, kitabını bunu takip eden günlerde tamamlamıştır.

Vahdetî'nin Hüviyeti

Tezkirelerimizde "Vahdetî" mahlasını almış çeşitli şairler hakkında sınırlı bazı bilgiler var (İpekten vd. 1988: 513-514); fakat "Tercüme-i Sad-Kelime-i Hazret-i Murtazâ" sahibi Vahdetî'nin bu sanatkârlardan hangisi olduğu konusunda malûmat yoktur. Arz ettiğimiz ipuçları sayesinde Vahdetî'nin on altıncı asırda, Kanunî Sultan Süleyman devrinde yaşayan adamlardan biri olduğunu anlamakla birlikte, eserinde kendisini aynı çağda hayatta bulunan ve aynı mahlası kullanan diğer şairlerden ayırmamızı sağlayacak bir işarete, maalesef, rastlayamadık.

Biyografik kaynaklarımızdan öğrendiğimize göre, on altıncı asırda şiirlerinde "Vahdetî" mahlasını kullanan birkaç şair vardır: Anadolu sahasında ilk şuara tezkiresini yazan ve kendisi de divan sahibi bir sanatkâr olan Edirneli Sehî Beğ (ö.955/1548)'in 945/1538'de tamamladığını bildirdiği, ancak bunu takip eden yıllarda da bazı ilâveler yaptığı *Heşt-Behişt*'inin şiir sanatına yeni başlayan

gençlere ayırdığı sekizinci tabakasında Vahdetî mahlaslı bir şairden de bahsedilir: “Vahdetî, Rûmî’nden Mağalkara nâm kaşabadandır. İsmi Muşlihü’d-din’dür. Ehl-i ‘ilm tâ’ifesindendür. Fâzıl ve fenn-i şî’rde kâmil ehliyyet ile ma’rûf ve kemâl-i ma’rifet ile mevşûf haylî selâmet-i tab’ı ve istikâmet-i zihni var nâzik kimesnedür.” Şiirlerinden birkaç beyit örnek olarak verilen Vahdetî’nin, *Heşt-Behîşt*’in yazılışına “tabakâtü’l-ebrâr”(947/1540-41) diye tarih söylediği de aynı yerde bildirilmektedir.(Schî Beg, yz.: 53a-b).

Bağdatlı Ahdî (ö.1002/1593-94)’nin *Gülşen-i Şuarâ*’sı, Kafzâde Fâizî (ö.1031/1622)’nin *Zübdetü’l-es’âr*’ı gibi tezkirelerimizden de on altıncı asırda “Vahdetî” mahlasını kullanan birkaç şair hakkında bilgi ediniyoruz: Bunlardan biri, aslen Bosna sancağındaki Yenipazar’dan olan Vahdetî’dir. Bosnalı Vahdetî, gençliğinde devrin âlimlerinden Fevrî (ö.978/1571)’ye danışmend olmuş... Farsça bilenler arasında eşsiz sayılan ve yaratılış itibarıyla nazmı seven Vahdetî, kitabet mesleğine girerek zamanın beylerine divan kâtibi olmuştur. Daha sonra bir sebeple yalnızlık köşesine çekilme isteği duyan şair, dervişlik yoluna koyulmuş ve Fazlullâh-ı Hurûfî (ö.796/1394)’nin izini takip etmiştir. 986/1578 yılında Bağdad’a gidip büyük imamları(n kabirlerini) ziyaret eden Vahdetî, bundan sonra Basra’ya yerleşmiş ve orada vazifeli bulunan Mehmed Paşa’ya divan kâtibi olmuştur. Mehmed Paşa’yla yine Anadolu’ya dönen Vahdetî, çevresinde “Mülhid”(Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebinden olmayan, doğru yoldan sapmış) namıyla tanınmıştır. Ona bu sıfatın verilmesinin sebebi, tahminimize göre, Fazlullâh-ı Hurûfî takipçilerinden olmasıdır. Şiir söyleme konusundaki kabiliyeti, bilhassa yol arkadaşları arasında bilinen Vahdetî-i Bosnevî, 1007/1598-99 yılında Ereğli’de ölmüştür.

On altıncı asırda “Vahdetî” mahlasını kullanan şairlerimizden biri de İstanbullu Vahdetî’dir. Bu Vahdetî, önceleri yalnızlık ve kanaat köşesini seçerek gece gündüz okuyup yazma isteğiyle Zarîfî Hasan Efendi(ö.977/1569)’nin tekkesine komşu olmuş ve onun her hizmetini yerine getirmeye çalışmıştır. Rumelihisarı’nda bulunan Boğaz Hisarı’ndaki Ali Baba zaviyesi şeyhi olan Hasan Efendi, tefsir, hadis ve *Mesnevî* okutur; aynı zamanda üç dilde şiirler de yazardı. Meşhur şeyh İbrâhim Gülşenî, 935/1528-29 yılında Kanunî Sultan Süleyman’ın davetiyle İstanbul’a geldiğinde, sadrazam Rüstemî Paşa’nın payitahtta bir halifesini bırakması ricası üzerine, onu

kendisine halife olarak tayin etmişti. 957/1550 yılında arkadaşı Şeyh Karamanlı Hamza, dine aykırı bazı taşkın sözler söylediği suçlamasıyla ortadan kaldırıldığında, Zarfî Hasan Efendi, Nakşebendî şeyhi Mahmud Efendi'nin müridi olmak suretiyle gizlenmişti. (Nev'îzâde Atâyî 1268: 201). Babası, padişahın makbulleri arasında yer alan Vahdetî, sipahi oğlu bölüğündeyken, bölük ağası olmak isteğiyle Yemen vilâyetine gitti. Kendisiyle aynı devirde yaşayan Ahdî'nin anlattığına göre, o, Arapça ve Farsça bilen, hey'et ve nücum ilimlerine (astronomi ve astrolojiye) de vâkıf bir adamdı. Şiir sanatında kabiliyetli olan Vahdetî'nin manzumeleri, gönlünün dertleşmesi tarzındadır.

Kafzâde Fâizî Tezkiresi'nde "Vahdetî-i Bağdâdî" mahlası bir şairin adı daha anılarak şairlerinden pek az miktarda örnek verilmiştir. Devrin meşhur alim, şair ve yazarlarından Nev'î Efendi'nin vefatı üzerine söylediği tarihten (Nev'îzâde Atâyî 1268: 421) Vahdetî-i Bağdâdî'nin 1007/1599 yılında hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Nefî'nin haklarında hicviyeler söylediği şairler arasında adına rastlanan Vahdetî'nin de Bağdatlı Vahdetî olabileceğini (Saffet Sıdkı 1943: 64-67) düşünüyoruz. Ancak elimizde bulunan *Sad-Kelime-i Hazret-i Murtazâ* tercümesinin on altıncı asrın ikinci yarısında "Vahdetî" mahlasını kullanan şairlerimizden hangisine ait olduğunu söylemek, -şimdiki bilgilerimiz itibarıyla- mümkün görünmemektedir.

Şairin seçtiği "Vahdetî" mahlası, onun bu eserini yazdığı sırada yalnız veya bekâr yahut Allah'ın birliğine bağlılığı şiar edinmiş, bazı tasavvufî temayüllere sahip, belki de böyle bir yola mensup olduğunu düşündürüyor. Andığımız ihtimallerden ilki, tasavvufî bir yola girmiş kâmil bir insanın ihtiyacını, yoksulluğunu mevki sahiplerine arz etmeyecek kadar tok gözlü, kanaatkâr olması gerektiği hatırlanırsa, ikincisine göre biraz daha kuvvetli görünüyor... "Kişinin yalnızlığı, kötü arkadaştan hayırlıdır"

mealindeki *وحدة المرء خير من جليس السوء* vecizesine ait kıt'asında hem kendi mahlasını, hem de bu kelimenin yalnızlık ve birlik manalarını kast ederek yazdığı söylenebilecek şu mısralar, şairin mizacı, medenî hâli ve meşrebi hakkında bir ipucu sayılmaya müsaittir:

“Hem-nişîn olmadan edâniyle

Vahdeti yegdür âdemûn tahkîk

Künc-i ‘uzletde ol ferâgatda

Olma zinhâr crâzil ile refîk”

[(Ey Vahdeti), doğrusu, insanın yalnızlığı, alçak kimselerle beraber oturmasından daha iyidir... Öyleyse, her şeyden vazgeçip yalnızlık köşesine çekil!.. Rezillerle arkadaş olma sakın!..].

Vahdeti'nin elimizde bulunan tercümesi, onun Türkçe'den başka, Arapça ve Farsça bildiğini, aruz, kafiye, nazım şekilleri, söz sanatları gibi şiire dair malûmatı edindiğini, hadis, tefsir, siyer ve diğer İslâmî ilimlere de aşina olduğunu göstermektedir.

Eseri

Vahdeti'nin elimizde bulunan eserin üç kısımdan ibaret olduğu söylenebilir: 1. Tercümesini hangi şartlar altında, ne zaman ve niçin meydana getirdiğini anlatan mensur başlangıç, 2. Hz. Ali'ye ait yüz Arapça sözün ikiye beyitli kıt'alar hâlinde Türkçe'ye çevrilmesi, 3. Kitabını tamamlamaktan duyduğu şükranı, eserin kendisi için hayırla anılma vesilesi olma dileğini ve görülebilecek hatalarının bağışlanması ricasını anlatan mesnevî şeklinde kısa bir sonuç.

Şair, sözlerine, bazı seleflerinin manzum eserlerinde de görüldüğü gibi, *Kur'an*'ın başında bulunan besmeleyi överek başlıyor. Aruzun “müfteilün müfteilün fâilün” kalıbıyla yazılan bu beyitlerden sonra, hamd, salât, Hz. Peygamber'in sahabeleri, bilhassa dört halifenin övgüsü, Sadrazam Ali Paşa methiyesi, eserin meydana getiriliş sebebi hakkındaki mensur bahisler geliyor: Şair, mahlûkların Yaratıcı'sına hamd ve var ettiklerinin rızıklarını veren Allah'a şükürün ardından, “Sad-Kelime” gibi eserin konusunu okuyucuya sezdirecek sözlerle “Seyyidü'l-mürselîn” (Peygamberlerin Efendisi Hz. Muhammed) için salât ü selâm ediyor. Tanınmış Arap şairi Bûsîrî (ö.695/1290?)'nin İslâm tarihinde Hz. Muhammed hakkında yazılmış naatlerin en meşhurlarından biri olan *Kasîde-i Bürde*'sinin bir beytini de bu arada hatırlayıp iktibas eden mütercim, sözü Hz. Peygamber'in arkadaşları, bilhassa “Çâr-yâr-i güzîn” (Dört seçkin dost) sıfatıyla andığı ilk dört halifesinin İslâm dinindeki yerine getiriyor:

İslâmiyet'in en hayırlı mensupları olan bu insanların her biri, dinin kutbu, halkın dayanak noktası, sağlam bilgi ve inanç sahibi, hidayet zirvesinin yıldızıdır. "Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine tâbi olursanız, doğru yolu bulursunuz" hadisi, onların hepsinin aydınlıklarını gösteren veciz bir sözdür. Bununla birlikte, Hz.Peygamber'in yakınları içinde Hz.Ali'nin ayrı bir yeri ve büyük bir değeri vardır. "Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır" hadisi, Allah'ın aslanı, yiğitlerin şahi, Hayber Kalesi'nin kapısını yok edici, şer ve fesat hayallerini kesici, *Hel etâ* kelimeleriyle başlayan İnsan Suresi'ndeki bazı ayetlerin iniş vesilesi, *Lâ fetâ* (Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur!) sözünün doğruluğunu ispat edici olan o zatın şanının büyüklüğüne ve mevkiinin yüksekliğine açık bir delildir...

Eserin konusunu okuyucuya sezdirenen bu cümlelerden sonra, şair, telif sebebini anlatmaya başlıyor: (Hz.Ali'nin) ayağı toprağı hizmetçilerinin en küçüğü, yani gamlı, kederli Vahdeti, yalnızlık ve zahmet köşesinde, zamanın zorluklarından ve feleğin hilelerinden şaşkın bir vaziyette, Allah'ın emrini beklemekteyken, melek gibi bir adamın sadrazam olduğunu öğrenmiş; bu haberi büyük bir sevinç ve ümitle karşılamıştır. Çünkü o cö'nert zatın varlığı, dünya ve din saadetinin sermayesi, kanun ve nizamları dayanıklıdır... Kapısı, ihtiyaç sahipleriyle mağdurların sığınagıdır... Ali Paşa'yı cömertlik, adalet, insaf, temiz yaratılış, eksiksiz inanç gibi vasıflarıyla öven şair, onun hüma derecesindeki gölgesinin bu yüksek devlet payesinde kıyamete kadar kalıcı olması için dua eder. Vahdeti'nin Ali Paşa'nın sadrazamlığına sevinerek onu meth etmesi, bir fayda temin etmek amacına matuf göstermelik bir beyan değil, gerçekten samimî bir heyecan eseri olabilir... Çünkü önceki sadrazam Rüstem Paşa (ö.968/1561), Şehzade Mustafa'nın öldürülmesine sebebiyet vermek gibi bazı hileli icraatı dolayısıyla halkın ve askerinin nefretini kazanmıştı.

İşte Ali Paşa'nın sadrazam olduğu günlerde -muhtemelen vazifesiyle alâkalı bir sebepten ötürü- ızdırıp çeken şairimizin hatırına, hâlini bildirmek ve kalbinde bulunan şeyleri anlatmak fikri gelmiştir. İşin sonucunun hayırlı olup olmayacağı konusunda istihare edince ve kur'a çekince, herhâlde iyiye yordduğu bir işaret aldığı için, zevkle kendinden geçmiştir. Hz.Süleyman Peygamber'in dirayetli veziri Âsaf gibi, Sultan Süleyman'ın sadrazamı olan Ali Paşa ile

Hız.Ali arasında çeşitli yönlerden benzerlikler bulmuştur. Bundan dolayı, rahmet denizinden yardım dileyerek Hız.Ali'nin yüz sözünü çevirmeye başlamış; böylece Hız. Peygamber'in damadı ve amcası oğlunu, kendi dileği için şefaatçi etmiştir...

Bu başlangıç kısmından anlaşıldığına göre, şair, Ali Paşa'yla arasında bazı bakımlardan alâka bulduğu Hız.Ali'nin sözlerini tercüme ederek yeni sadrazamın ihsan ve iltifatına erişmek istemekte... Ali Paşa'yla Hız.Ali arasında lafzî alâkadan, yani isim ayniliğinden başka, manevî yönlerden de benzerlikler bulunmaktadır: Onun sadrazamı överken kullandığı "menba'-ı mekârim ü me'âli-âyîn yenbû'-ı 'adâlet 'âli-menzilet Âşaf-naşfet şâfi-çarîhat pâk-'akîdet 'âlim ü 'âmil 'âdil ü kâmil..." gibi sıfatlardan, Semiz Ali Paşa'yı cömert, adil, insafî, temiz tabiatlı, hilesiz, halis inançlı, alim, ilmiyle amel edici, kâmil oluşu bakımından Hız.Ali'ye benzettiği anlaşıyor.¹ Sadrazam Ali Paşa'nın, nüktedanlığı ve şişmanlığı yönünden de latifeyi sevdiği bilinen ve bedenlen bir miktar semizliğe meyilli olduğu rivayet edilen Hız. Ali'ye benzetildiği söylenebilir.

Bu mensur başlangıçtan sonra, Vahdetî, Hız. Ali vecizeleri arasından seçtiği yüz sözü, hafif bahrinin "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Onun çevirdiği yüz sözden bir kısmı, meşhur Arap yazarı Câhız (ö.255/869)'ın derlediği *Mie Kelime*'de, bir kısmı Ebû Alî Tabersî (ö.548/1154) tarafından toplandığı rivayet edilen *Nesrû'l-leâlî*'de, bir kısmı da *Nehcû'l-belâga*'da bulunan vecizelerdendir. Bilindiği gibi, *Nehcû'l-belâga*, Hız.Ali'nin bazı hitabe, mektup, vasiyet ve vecizelerini içine alan bir eser olup Şerif Radî (359-406/969-1015) tarafından hazırlanmıştır.

Şair, meselleri Arap elifbasına göre sıralamış ve iki beyitli kıt'alar hâlinde Türkçe'ye çevirmiştir. Vahdetî'nin tercüme tarzı hakkında bir fikir vermek için bazı kıt'alarını nakledelim:

اشد العيوب الاصرار علي الذنوب

"Eylesen bir günâhı sen nâ-gâh

Tevbe kıl Hakk'a çok niyâz eyle

¹ Ali Paşa'nın şahsiyeti hk. bilgi ve fikir edinmek için bkz. Osmanzâde Tâ'ib Ahmed 1271: 32; Busbecg 173; Gökbilgin 1950: 341-342.

Cümle ‘aybuñ eşeddidür işrâr

Sen muşır olma ihtirâz cyle.”(101 a).

[Ansızın bir günah işlesen, hemen tevbe et, Allah’a çok yalvar... Bütün kusurların en büyüğü, hatada ısrar etmektir. Aman, günah işlemeye ısrar etmekten sakın!..].

افقر الفقر الحق احمق الحق الفقر

“Âdemüñ gâyet ahmakı şâhum

Oldı dünyâda efkar-i fukarâ

Ahmakı’l-ıhumk diyü buyurmuşdur

Fakr içün yine server-i ‘ulemâ.”(102b).

[Efendim, dünyada fakirlerin en fakiri, adamın gayet ahmak olanıdır... Yine âlimlerin reisi (Hz.Ali), fakirlik için “ahmaklığın en ahmaklığı” diye buyurmuştur..].

رب بعيد اقرب من قريب و غريب انس من حبيب

“Çok olur şûretâ ba’îd âdem

Saña gâyet qarîb olur dilde[n]

Baña me’nûs olan garîb ü lebîb

Hoş gelür hîş olan şu câhilden.”(105b).

[Çok olur ki, şeklen uzak olan adam, sana gayet yakın olur, can ü gönülden... Nitekim alışık ve arkadaş olduğum yabancı, fakat akıllı bir adam, bana cahil akrabadan daha hoş gelir..].

Vahdetî’nin örnek olarak naklettiğimiz şu kıt’aları, zannederiz ki, onun Arapça vecizeleri doğru anladığını ve başarılı sayılabilecek surette Türk diline çevirdiğini göstermeye yeter. Şairimizin tercümesinin sonunda mesnevî şeklindeki manzumesinde eseri hakkında ifade ettiği “Umaram belki ola hayr-ı halef Yâd olunam anuñla hem-çü selef” dileği, kendisinin Hz.Ali vecizelerine ait önceki ilim mirasından haberdar olduğunu akla getirmekte... Bazı kıt’aları, onun 910/1504-1505 yılında *Nesrû’l-leâlî*’yi Türkçe’ye nazmen tercüme eden Mâtemî’nin eserinden faydalanmış olabileceğini düşündürmektedir. Meselâ, Mâtemî’nin:

“Ol kişinüñ ki yok durur edebi

‘Ukalānuñ katında mecnündür

Zehebinden ne hāşıl olur aña

Ṭotalum varlıkda Qārūn’dur”(Mâtemî yz.:151b)

[Edebi olmayan kimse, akıllı insanların katında delidir. Farz edelim varlıkta Karun gibi olsa da onun altınından ne çıkar?!] şeklinde çevirdiği ادب المرء خير من ذهب sözünü, Vahdetî şöyle tercüme etmiştir:

“Edebi âdemüñ hayırlı olur

Mâl-i Qārūn’a mâlik olmağdan

Kesb-i âdâb ü ‘ilm-i hikmet yeg

Cem‘-i emvâle sâlik olmağdan.”(101 a).

Vahdetî’nin aynı vecizenin tercümesine ait kıt’asında, edebîn maldan hayırlı olduğu konusunda, selefî gibi, Karun misalini zikretmesi, dikkat çekici bir benzerliktir... Vahdetî’nin eserinde کلام العقل نقص الکلام sözünün tercümesi olmak üzere yazdığı kıt’anın (Bk. 101b), yanlışlıkla Şeyhülislâm Kemalpaşazâde (Saraç 1999:136) ve Şeyhülislâm Yahya Efendi’ye (Ertem 1995: 275) nispet edildiği görülmektedir.

Vahdetî’nin Hz. Ali’ye ait “Sad-Kelime” arasında çevirdiği bazı cümlelerin, Hz.Peygamber’in hadisi olarak veya başka kişilere nispet edilerek rivayet edildiğine de rastlanmaktadır. Meselâ, الوحدة خير من جليس السوء ، السعيد من وعظ بغيره bazı hadis kitaplarında “hadis” kaydıyla nakledilmekte;

اياك و مصادقة الاحمق فانه يريد ان يفتك فيضرك (Ahmakın arkadaşlığından sakın. Çünkü sana fayda vereyim derken zarar verir) sözü, Reşîdüddin Vatvat’ın *Faslü’l-hitâb min Kelâmi ‘Ömer bin el-Hattâb* adlı eseri gibi, bazı kaynaklarda Hz.Ömer’e nispet edilmektedir. Eserin başında Sadrazam Ali Paşa’nın methinde bir noktadan sonra asırıya kaçılması, tercüme metninde bazan sözün aslına pek uygun görünmeyen karşılıklar, yer yer rastlanan imaleler, birkaç kıt’adaki kafiye zayıflık ve yanlışları, gerçekte tek bir vecize olan

يعيش في الدنيا عيش الفقراء و يحاسب في العقبى حساب الاغنياء
البخيل مستعجل الفقر

cümlesinin iki ayrı özdeyiş gibi kabul edilip çevrilmek suretiyle mana değişikliğine uğratılması, eserin kusur sayılabilecek taraflarındandır. Bunların dışında tercüme umumiyeti itibarıyla muvaffak olmuş sayılabilir.

Şair, sonunda yazdığı kısa manzumede de eserin kendisinin ardından hayırlı evlât misâli kalmasını, önce gelen büyükler gibi hayırla anılmaya vesile olmasını temenni ediyor:

“Hamdū li’l-lāh bu nāme-i nāmī

Ḥayr ile buldı encāmı

İbtidā oldı zıkr-i nāmuñla

Yine ḥatm oldı hem kelāmuñla

Umaram belki ola ḥayr-ı ḥalef

Yād olunam anuñla hemçü selef

Ola her kim kelāmuma nāzır

Luṭf idüp ‘aybını ola sātir

Kereminden du‘ā-yı ḥayr ide hem

Bu fakīre ‘atā-i ḥayr ide hem.”(109b).

[Allah’a şükür, bu şöhretli kitap hayırla son buldu... (Allahım, eserim), senin adını anmakla başladı, yine senin sözünle sona erdi. Umarım belki hayırla anılmamı sağlayacak (oğul misali) olur da önce gelenler gibi onunla hatırlanırım. Her kim sözüme bakarsa, lütfen onun kusurunu örtsün; asalet ve cömertliğinden hem hayır dua etsin, hem de bu (rahmete muhtaç olan) zavallıya faydalı bir bağışta bulunsun].

Nüsha Tavsifi:

Vahdetî'nin *Tercüme-i Sad-Kelime-i Hazret-i Murtazâ* adlı eserinin tespit edebildiğimiz tek nüshası, Berlin Devlet Kütüphanesi'ndedir. Wilhelm Pertsch, *Die türkischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin* (Berlin Krallık Kütüphanesi Türkçe Yazmaları) kataloğunda Vahdetî'nin bu eserini tavsif etmiş (Pertsch 1889: 418*7); ancak bahis konusu *Tercüme-i Sad-Kelime-i Hazret-i Murtazâ*'nın şairi Vahdetî'nin mahlasını fark etmemiştir. Ağâh Sırrı Levend (1894-1978)'in "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız" adlı makalesinde "Bir nüshası bendeki yazmalar arasında" dediği Vahdetî'nin "*Nazm-ı Sad-Kelime-i Hazret-i Ali*" adlı eseri (Levend 1963: 104), büyük bir ihtimalle bizim burada tanıttığımız tercüme olsa gerek. Ancak yazar tarafından sadece mahlası ve eserinin adı kaydedilen şairin tercümesinin tarihi, kime sunulduğu gibi hususlarda bilgi verilmediğinden, incelediğimiz *Tercüme-i Sad-Kelime-i Hazret-i Murtazâ* sahibi Vahdetî ile aynı kişi olup olmadıkları konusunda kesin bir hükme varmak istemiyoruz.

Söz konusu ettiğimiz nüsha, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) "Orient" (Doğu) bölümünde, Landberg 631 numaradadır. 22x14 ebadında olan ve nesih kalemiyle yazılan eserin her sayfasında 17 satır var. Tercümenin ne zaman ve kimin tarafından istinsah edildiğine dair her hangi bir kayda rastlamadık. Ancak mecmua içindeki eserlerin yazılış tarihlerine bakarak on sekizinci asırda kopya edildiğini söylemek mümkündür. Vahdetî'nin söz konusu tercümesi, beş hilye, bir kısa pendname, elli hadis ve muhtelif sayıda Arapça vecizelerin yer aldığı bir mecmuanın 98b-109b yaprakları arasında bulunmaktadır. 1b-12a yaprakları boş bırakılmış olan mecmuada sırasıyla şu metinler var: 1.12b-25a Salâhî'nin *Hilye-i Haseneyn*'i, 2. 25b-48b Hâkânî'nin *Hilye*'si, 3. 48b-53b Cevrî'nin *Hilye-i Çâr-yâr-i Güzîn*'i, 4. 53b-57a "Günahkâr" mahlasını kullandığı anlaşılan bir şairin 1111/1699-1700 yılında yazdığı *Hilye-i Peygamber*'i, 5. 57a-63a Neşâtî'nin *Hilye-i Enbiyâ*'sı, 6.63a-64b Azmî'nin *Pendnâme*'si, 7.64b-75b Nevevî'nin derlediği kırk hadisle Zeyneddin Abdurrahmân'ın bunlara ilâve ettiği

on hadis, 8.76a-98a Dört Halife'nin yüzer Arapça sözü, 9. 98a-b Hz.Ali'nin haftanın belirli günlerinde yapılmasını tavsiye ettiği işlere dair sekiz beyti, 10. 98b-109b Vahdeti'nin *Tercüme-i Şad-Kelime-i Hazret-i Murtazâ'sı*, 11.109b-113b Hz.Ali'nin *Nesrü'l-le'ali* adı altında elifbâ sırasına göre derlenmiş Arapça vecizeleri.

Tercüme-i Şad-Kelime-i Hazret-i Murtazâ

(98b) "Bi'smi'llâhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Naẓm-ı le'ālî-i *Beyân-ı* 'Alīm

Fātiḥa-i nüṣṣa-i ḥırz-ı Kerīm

Kāṣife-i ser-i *Kelām-ı* Qadīm

Ba'de ez-ḥamd-i Ḥālik-ı maḥlūkāt ve şükr-i rāzık-ı mevcūdāt, şad-kelime-i dūrūd-ı taḥiyyāt ve şad-hezār teslīmāt-ı nāmiyāt-ı mütevāliyāt-ki 'ale'l-hulūd-ı vird-i mevrūd-ı aşḥāb-ı şühūd ve 'ıkd-ı ma'kūd-ı erbāb-ı vücuddur- çün dürer-i gürer ve le'ālî-i ezher ol merkad-i pāk ü münevver u muṭahhar-ı Seyyidü'l-mürselin'e iṣār ve nişār olsun ki, ḥurūf-ı muḳatta'āt-ı naẓm-ı *Kur'ân* ve āyāt-ı cevāmi'ü'l-kelim-i mu'ciz-beyân-ı *Furḳân* 'ulüvv-i şānına ve sümüvv-i 'irfânına naşş-ı kâti' ve bürhân-ı sâti'dur.

محمد سيد الكونين و الثقلين و الفريقين من عرب و من عجم
اللمهم افضل علينا من بحار كماله و نور قلوبنا بانوار جماله

Ve daḥi aḥyār-ı dîn ve ebrār-ı yakīn çār-yār-i güzîn-i (99a) bā-şafā ve ḥulefā'-i şadr-nişîn-i bârgāh-ı iştifā üzerlerince olsun ki, her biri kuṭb-ı İslām ve medār-ı enām, mütemmim-i imān ve ḥāvi-i iḳān, kevkeb-i zirve-i hidāyet ve neyyir-i burc-ı minṭıka-i felek-i vilāyet olup ²اصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم ³ḥadīṣi envār-ı zuḥūr ve izḥār-ı nūrlarına 'umūmen kelime-i cāmia'dur. 'Ale'l-ḥuşuş ⁴انا مدينة العلم و علي بابها

² Bu, Busîrî'nin Hz. Peygamber hakkında yazdığı ve İslām âleminde çok tanınmış Arapça *Kasîde-i Bürde*'sinde geçen bir beyittir.

³ ["Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarmanız doğru yolu bulursunuz" (İbn Abdilber, *Cami'u Beyânî'l-İlm*, II, 91)].

⁴ ["Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır." *Tirmizî*, Menâkıb, 20].

i hüma-sâyeden ilâ-yevmü'l-kıyâmü's-sâ'at ve sâ'atü'l-kıyâm pây-dâr u ber-çarâr ola. (Beyt:) Sidre'den âmin idüp dir dâ'imâ Rûhu'l-emîn Bu du'â(y)ı müstecâb it yâ Mucîbe's-sâ'ilîn!..

Çün hâtif-i gayb -ki sürüş-ı bî-'aybdur ve şıdķ-ı maķālî ve istikâmet-i hâli bî-reybdür- derün-ı câna nidâ vü künbed-i dimâģı pür-şît ü şadâ kıldı ki, bu esnâda hâlümü i'lâm ve mâ fî'l-bâlümü iştâma elüme hâme alup hasb-i hâlüme ve iktidâr-ı maķâlüme münâsib bir nâme imlâ vü inşâ idem. Çün kim bî-çâre bu kâra istihâre ve bu niyyete kur'a şaldım, Sâķi-i Kevşer'den cür'a-nüş olup mest ü medhüş-ı pür-cüş u hürüş oldım; bu bâbda daģı kim Âsaf-ı zamân ķâ'im-i maķâm-ı Hâzret-i Sultân Süleymân (dâme iķbâlühü) ile lafzen münâsebet-i ismiyye ve ma'nen cihet-i câmi'a buldım; *Tercüme-i Şad-Kelime-i Hâzret-i Murtażâ*'ya cür'et ü iķdâm ve âsitâne-i (100b) dâmâd-ı Muştafâ, ibn-i 'amm-i habîb-i Hudâ'ya ittikâ id[üp] türâb-ı râh-ı Ebü Türâb'a yüz yirde yüz urdım. Beyt:

Olup deryâ-yı rahmetden meded-cüy

Revân topraģa urdım Őu gibi rüy.

انا شرعت الي المقصود متوكلا علي المعبود الردود

[Bi'smillâhi'r-rahmâni'r-rahim, her Şey bilen Allah'ın Kelâmı'nın incilerinin dizisi, kerem sahibi, yüce Yaratıcı'nın felâketlerden korumaya vasita olan Kitab'ının başlangıcı, ezeli Mevlâ'nın sözü Kur'ân-ı Kerim'in ilk ayetidir. Mahlûkları Yaratan'a hamd ve var ettiklerinin rızkını veren Allah'a Őükrettikten sonra, selâm övgüsünün yüz sözü ve yüz bin birbiri ardınca gelerek büyüyen dualar -ki daima Őehadet edenlerin belirli vakitlerde okumayı manevî bir vazife edindikleri dua ve varlık sahiplerinin baģlanmış gerdanlıģıdır- parlak, büyük ve pek güzel inci taneleri gibi, Peygamberlerin Efendisi'nin temiz, nurlu ve mübarek kabrine cömertçe dökölüp saçılsın!.. (Tâ-ha ve Yâ-sîn gibi) Kur'an nazımının kesik harfleri ve hakkı batıldan ayıran Kur'an-ı Kerim'in ifadesi mucize olan ve az sözle çok manalar anlatan ayetleri, onun Şanının büyüklüğüne ve irfanının yüceliğine kat'î ve yüksek bir delildir.

محمد سيد الكونين و الثقليين و الفريقين من عرب و من عجم

(Hz.Muhammed, her iki dünyanın, insan ve cinlerin, Arap ve Arap olmayan tarafların efendisidir). Allahım, bize onun olgunluğunun denizlerinden bol nimet ve ilim irfan ver ve kalplerimizi onun güzelliğinin nurlarıyla aydınlat!

Bundan sonra (dua ve selâm), dinin iyi ve faziletli olanları, sağlam bilgi sahipleri, safalı, seçkin dört dost ve seçkinliğin yüksek divanının baş köşesinde oturan halifelerin üzerine olsun ki, her biri İslâm'ın kutbu ve insanların etrafında döndüğü nokta, imanın tamamlayıcısı ve sağlam bilgiyi içine alıcı, hidayet zirvesinin yıldızı, velilik göğü mıntıkasının burcunun güneşi olup اصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم ("Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, doğru yolu bulursunuz") hadisi, onların ortaya çıkışlarının ışıkları ve aydınlıklarını göstermeleri konusunda hepsini kaplayıcı bir sözdür. Bilhassa انا مدينة العلم و علي بابها ("Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır") hadisi, o Allah'ın aslanı, yiğitlerin şahı, Hayber Kalesi'nin kapısını yok edici, şer ve fesat hayallerini kesici, *Hel etâ* kelimeleriyle başlayan İnsan Suresi'ndeki bazı ayetlerin iniş vesilesi, *Lâ fetâ* (Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur!) sözünün doğruluğunu ispat edici olanın şanının büyüklüğüne ve mevkiinin yüksekliğine açık bir delildir.

İşte, (Hz.Ali'nin) ayağının toprağı hizmetçilerinin en küçüğü, yani şu gamla dolu Vahdetî, uzlet köşesinde, meşakkat bucağında (veya tekkesinde), zamanın belâlarından ve gaddar feleğin hilelerinden şaşkın, kendinden geçmiş, sersem bir vaziyette, ayağı çamur içinde, (düşkün durumda) Allah'ın emrini gözetir ve bir şeye "Ol!" deyince onu hemen meydana getiren Sultan'ın hükmünü bekler, bu değişen kalp ve kararsız, rahatsız gönülle sabah akşam gök kubbenin altında kederli bir hâlde oynar ve başı dönmüşken, ansızın بیک روز بیک ساعت بیک دم ذکر کون میشود احوال عالم beyti gereğince, saadet sabahının müjdecileri hidayet ufkundan parlayıp ve devlet güneşinin ışıkları adalet burcundan doğup dünya başarılı, âlem nevrusun (bahar başlangıcının) nuru, yeryüzü parlak, zaman iç açıcı oldu!.. Sadaret mevkiinde ve vezirlik payesinde meleklerin sıfatlarına sahip ve şanı göklere çıkmış bir zat baş köşeye oturdu ki, onun

cömertlik dolu varlığı, dünya ve dîn saadetinin sermayesi, kanun ve teamülleri ise dayanıklı bir metindir. Onun, efendiliğin yuvası olan makamı ve saadetin köşkü olan eşığı kederli, tasalı olanların sığınağı ve zulme uğramış kimselerin sığınması için sağlam bir kaledir. Kendilerinin adalet devrinde, zaman ve çağında emellerin çehresi ve fiillerin yüzü, ihtilâl tozu ve hastalık toprağından temizlendi, taptaze oldu. Asrın insanları ve çağın meşhurlarının dillerini tazelenndiren ve devamlı söyledikleri: “Bu dünyanın kahrına çok uzun zamandır tutulmuşken, Allah’a şükür ki, Ali Paşa’nın devrine eriştik!..” sözü oldu. O cömertlikler menbaı, şerefli âdet sahibi, adalet kaynağı, yüksek dereceli, (Hz.Süleyman’ın veziri) Asaf gibi insafli, temiz tabiatlı, eksiksiz, halis inançlı, âlim ve ilmiyle amel edici, adil, kâmil, Zuhal (Satürn) gibi yüksek, Müşteri (Jüpiter) gibi haşmetli, Merih (Mars) misali hücum edici, güneş yüzlü, Zühre (Venüs) gibi zevk u safa edici, Utarit (Merkür) gibi zeki, ay gibi güzel görünüşlüdür...

بهر بر جیش اقتدار و ماه و مریخ انتقام ایر در با استین و سعد کردون استان
 Daima istekleri bağışlayan yüce Allah’tan niyaz olunur, cemel ve celâl sahibi Mevlâ’dan umulur ki, hüma derecesindeki sayesinde, bu hüma gölgeli payede kıyamet günü vaktine ve insanların diriltileceği ana kadar sabit ve devamlı olsun! Cebrâil, Sidre’den “Amin” diyerek daima “Ey dileyenlerin dileklerine cevap veren Allahım, bu duayı kabul et!” der.

Kusursuz bir melek, sözünün ve işinin doğruluğu şüphesiz olan gayipten seslenici, canın içine nida edip beyin kubbesini ses ve sada ile doldurunca, bu esnada hâlimi bildirmek ve kalbimde bulunan şeyleri anlatmak için, elime kalem alıp “Derdime ve sözümün gücüne uygun bir kitap yazıp meydana getireyim” (dedim)... Çaresiz kalarak bu iş hakkında istihare edince ve niyetim hususunda kur’a çekince, Kevser Sakisi olan Hz.Ali’nin elinden bir yudum içip mest ü hayran oldum, coşup taşım... Bu konuda da zamanın Asaf’ı olan ve Hz.Sultan Süleyman’ın yerini tutan (yıldızı devamlı parlсын!) -Ali Paşa ile Hz.Ali arasında- söz ve mana yönünden çeşitli tarafları içine alıcı (benzerlikler) buldum. Hz.Ali’nin yüz sözünü tercümece cesaret ve sebatla gayret edip Hz.Muhammed Mustafa’nın damadı ve

Allah'ın Sevgili Peygamberi'nin amcası oğlunun kutlu kapısına dayanarak "Ebû Tûrâb"ın toprağına yüz yerde yüz sürdüm. Rahmet deryasından yardım arayıcı olarak akar su gibi toprağı yüz sürdüm... Şimdi, çok merhametli ve sevgili Mevlâ'ya tevekkül ederek maksada başlıyorum (sadede geliyorum):]

1- المرء مخبوء تحت لسانه

"Dili altında gizlidir âdem
Kimse bilmez anuñ nedür şanı
Söyleyicek velî olur ma'lûm
Her ne miqdâr olursa 'irfânı."

[İnsan dilinin altında gizlidir. Onun hâlinin ne olduğunu kimse bilmez... Ama söz söyleyince, ne kadar bilgisi, anlayışı varsa, bilinmiş olur].

2- السعيد من وعظ بغيره

"Şol kimesne dinür sa'âdetlü
Gayrlar hâli va'z olur özine
Göre her şey'i nice hikmetle
Kimse hâlî gözükmeye gözüne."

[Başkalarının hâli kendisine öğüt olan kimseye "mutlu" denir. (O hâlde insan) her şeyi çok hikmetle görsün, gözüne kimse boş gözükmessin..].

3- الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا

"Hâb-ı ğafletdedür cihân cümle
Öldüğü vaktin uyanur şanasın
Ölmeden öñdin ölmegi sa'y it
Hây miskîn bolay ki uyanasın."

[Bütün dünya (halkı) gaflet uykusundadır, sanki öldükleri zaman uyanacaklar(mış gibi uykuya dalmışlar). Hey zavallı insan, ölmeden önce ölmeye çalış⁵, belki o zaman uyanırsın!..].

4- النصح بين المأ تقرع

“Pend idüp halk içinde yārānuñ

Söyleme ‘aybını kabāḥati қо

Ol naşīḥat degül melāmetdür

Böyle itme şaḳın ḥamākati қо.”

[İnsanlar arasında öğüt verip dostların kusurunu söyleme, bu kabahati bırak. O nasihat değil, ayıplamak, azarlamaktır... Böyle yapma sakın, ahmaklığı bırak!..].

(101 a) 5- اشد العيوب الاصرار علي الذنوب

“Eyleseñ bir günālı sen nā-gāḥ

Tevbe kıl Ḥakk’a çok niyāz eyle

Cümle ‘aybuñ eşeddidür işrār

Sen muşırr olma ihtirāz eyle.”

[Ansızın bir günah işlesen, hemen tevbe et, Allah’a çok yalvar... Bütün kusurların en büyüğü, hatada ısrar etmektir. Sakın sen günah işlemede ısrar etme!..].

6- اخوان هذا الزمان جواسيس العيوب

“Şimdi her yār u қа[r]daşuñ kārı

‘Ayb-ı yārānı cüst ü cü itmek

Bir faḳīrūñ ki ‘aybını göreler

İşleri üstüne gūlū itmek.”

[Şimdi her dost ve kardeşin(!) işi, dostların kusurunu araştırmak, bir zavallının kusurunu görünce üstüne üşüşmektir..].

7- الاحسان يقطع اللسان

“Sa’y kıl her kişiye iḥsān it

⁵ Bazı alimlerce “sabit” olmadığı da söylenmiş “Ölmeden önce ölünüz” mealindeki hadise işaret ediliyor.

Keser ihsân dilini insānuñ
 Ne kadar olsa bir kişi bed-gū
 Kaṭ' ider ol lisānı ihsānuñ."

[Çalış, herkese iyilik et, ikram et... İhsan, insanın dilini keser. Bir kişi ne kadar dedikoducu olsa da senin iyiliğin onun dilini keser (senin hakkında kötü konuşmasını engeller)].

8- اياكو مصادقة الاحمق فانه يريد ان ينفك فيضرك

"Saña budur naşihat ey 'ākıl
 Ahmakı yâr idinme gâflet idüp
 Menfa'at kaçd idüp o bî-çâre
 Żarar eyler saña hamâkat idüp."

[Ey akıllı insan, sana nasihatım şudur: Gâflet edip de ahmakı dost edinme! Çünkü o zavallı, sana fayda vermek isterken, beyinsizlik edip zarar verir!..].

9- اكبر الاعداء اخفا هم مكيدة

"Saña oldur 'azîm düşman kim
 Buğzı vü hilesi ola mestûr
 Şâf-dil ola zâhiri ammâ
 Bâṭını ola mekr ile ma'mûr."

[Senin büyük düşmanın, kini ve hilesi gizli, görünüşü saf, temiz kalpli, ama içi hileyle dolu olandır].

10- ادب المرء خير من ذهبه

"Edebi âdemüñ hayırlı olur
 Mâl-i Kârûn'a mâlik olmağdan
 (101b) Kesb-i âdâb ü 'ilm-i hikmet yeg
 Cem'-i emvâle sâlik olmağdan."

[İnsanın edebi, Karun'un malına sahip olmaktan hayırlıdır. İlim ve edep, terbiye kazanmak, mal toplama yoluna gitmekten daha iyidir].

11- الشرف بالعقل والادب لا بالاصل والنسب

“Şeref insāna ey birāder-i pāk
 Aşl [ü] nesl ile çün [de]gül hāşıl
 Edeb ü ‘aqla sa’y kıl dā’im
 ‘İzzete tā kim olasıñ vāşıl.”

[Ey temiz kardeş, madem ki insanın şerefî soy sopla olan bir şey değildir, öyleyse sen daima edep ve akla çalış ki, değer ve itibara kavuşasın].

12- **ألدب صورة العقل**

“Şūret-i ‘aqlıdur edeb çünkim
 Nesne yokdur kişiye andan yeg
 Anı kılduñsa kendüñe pîşe
 Kimse yokdur cihānda sendeñ yeg.”

[Edep, aklın sureti olduğu için, kişiye ondan daha iyi bir şey yoktur. Eğer kendine onu huy ve iş edindiysen, dünyada senden daha iyi kimse yoktur].

13- **ایمان المرء يعرف بإيمانه**

“Ahd ü peymānı olmayan şahşuñ
 Olmaz imānı belki bî-dīndür
 Bilinür her kişi kelāmından
 Şādıku’l-ķavlı olursa mü’mindür.”

[Sözünde durmayan ve yeminine sadık olmayan şahsın imanı olmaz, belki dinsizdir o. Herkes sözünden bilinir. Kişi eğer doğru sözlü ise, imanlı demektir].

14- **أكرم حسب الخلق الحسن أكرم النسب حسن الادب**

“Hasebiyle mükerrem olmaz er
 Hüs-n-i hulķ olur ekremi hasebüñ
 Nesebe i’tibār kılma şaķın
 Edeb olur çün eñhamı nesebüñ.”

[Kişi baba ve dede tarafının asaletiyle aziz ve muhterem olmaz. Şerefin en büyüğü, ahlâk güzelliğidir. Madem ki soyun en büyüğü edeptir, öyleyse sakın sen soya değer verme...].

15- اذا تَمَّ العقل نقص الكلام

“Aklı çok olduğuna bir kişinin

Sözi az olduğu delâlet ider

‘Aklı nâkış olan sefih ammâ

Katı pür-gü olur cehâlet ider.”

[Bir kişinin aklının çok olduğunu, sözünün az oluşu gösterir. Amma akli eksik olan sefih, çok sözlü olur, cahillik eder].

16- العداوة شغل القلب

(102a) “Kimseye sen ‘adâvet cyleme kim

Kalbi meşğûl iden ‘adâvetdür

Yorma cem‘iyyetini hâîruñuñ

Dilde cem‘iyyet özge hâletdür.”

[Sen kimseye düşmanlık etme... Çünkü düşmanlık, kalbi boş yere meşgul eden bir şeydir. Akıl ve fikrinin topluluğunu yorma... Çünkü gönlün yerinde ve derli toplu olması, bambaşka bir hâldir...].

17- اذا اردت ان تعرف الرجل فحدثه في كلامك خلال بما لا يكون
فا ان انكره و هو عاقل و ان صدق فهو جاهل

“Söyle birkaç fesâne yârâna

Duyup inkâr iderse ‘âkıldür

Eğer idrâk itmeyüp hergiz

Anı taşdıķ iderse câhildür.”

[Dostlarına birkaç saçma sapan, boş söz söyle; eğer onu inkâr ederse akıllıdır, anlamayıp tasdik ederse, cahildir].

18- احسن الى المسيء تسده

“Saña her kim yamanlık eyler ise

Sen anı luţfuñ ile hoşnûd it

Râh-ı Ye'cûc-i fitnesini anuñ

Yine ihsānuñ ile mesdûd it.”

[Sana her kim kötülük ederse, sen onu iyilik ve bağışınla memnun et. Onun fitne Ye'cûcünün yolunu yine ihsanıyla kapat].

19- اذا املقتم فتاجروا الله بالصدقة

“Tâcir-i Hakk oluñ taşadduk ile

Her kaçan kim siz olasız derviş

Hâşıl eyleñ rızâ-yı Mevlâ'yı

Faqr u fâk ile olmañuz dîl-rîş.”

[Fakir olduğunuzda, sadaka vermekle Hakk'ın taciri olun; böylece Allah'ın rızasını kazanın. İhtiyaç ve yoksullukla yüreği yaralı olmayın].

20- اذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكرًا للقدرة عليه

“Furşat el virdigince a'dānuñ

Geç günâhından ey muzaffer-i fer

Şöyle şükr eyle kim cihân içre

Aña zillet virildi saña zafer.”

[Ey kuvvet üstünlüğü kazanan! Eline fırsat geçtiğinde düşmanların günahından geç, onların suçlarını bağışla... Şunu düşünerek şükret ki, dünyada sana zafer, ona horluk verildi..].

(102b) 21- اظهار الغنى من الشكر

“Her kimüñ kim ğinâsı va[r] şaqlar

Hakk'a şükr eylemez cehâlet ider

Eger izhâr iderse şākirdür

Soñı hayr olmağa delâlet ider.”

[Zenginliği olduğu hâlde onu saklayan, Allah'a şükretmez, cahillik eder. Eğer zenginliğini gösterirse, şükredicidir; sonunun iyi olacağına işaret eder].

22- اغنى الغنى العقل

“Ağniyânûñ ğanîsi oldur kim
Ola ğâyetde ‘âkıll ü dānâ
Mâlik-i māl ü mülk olmaz iseñ
‘Âkıll ol sen de çekme ğam cānâ.”

[Zenginlerin zengini, gayet akıllı ve bilgili olan kişidir. Ey gönül (sevgili dost), eğer mal mülk sahibi olmazsan, akıllı ol, sen de gam çekme!..].

23- اذا وصلت اليكم اطراف النعم فلا تنفروا اقصاها بقلة الشكر
“Her kaçan kim ğınāya irişesiz
Fakrıñuz ‘âlemini fıkır eyleñ
Şükr az itmeden kaçır ni‘met
Durma perverdigāra şükr eyleñ.”

[Zenginliğe eriştiğinizde, fakirlik âleminizi düşünün... Nimet, az şükretmekten dolayı kaçır... Daima rızık verici Allah’a şükredin].

24- افقر الفقر الحق الحق الفقر
“Âdemüñ ğâyet aħmaķı şāhum
Oldı dünyāda eşķar-i fuķarâ
Aħmaķu‘l-ħumķ diyü buyurmuşdur
Fakr için yine server-i ‘ulemâ.”

[Efendim, dünyada fakirlerin en fakiri, adamın gayet aħmak olanıdır. Yine âlimlerin reisi (Hz.Ali), fakirlik için “aħmaklığın en aħmaklığı” diye buyurmuştur..].

25- البخيل مستعجل الفقر
“Şol baħıl ü ħasîs olan kimse
Kendünüñ fakrına ider ‘acele
‘Âciz eyler özini ķâdir iken
Dā‘imâ der ki başıma ne gele?”

[Cimri ve pinti olan kimse, kendisinin yoksulluğuna acele eder... Kuvvet sahibi olduğu hâlde, kendisini âciz eder; güçsüz hâline düşürür. Devamlı "Acaba başıma ne gelecek?" der].

- 26- احذروا صولة الكريم اذا جاع و اللئيم اذا شبع
 (103a) "Şakınuñ aç olunca merd-i kerim
 Ğazab u hışımı hiddet üzre olur
 Kârını toysa le'im olan kişinüñ
 Hile vü mekri şiddet üzre olur."

[Asil ve şerefli insandan onun aç olduğu zaman sakının... Çünkü bu sırada onun öfke ve kızgınlığı şiddetli olur. Alçak kimsenin hile ve düzeni ise, karnı doyduğunda şiddetli olur].

- 27- اذا حَلَّ القدر يطل الحذر
 "İhtirâz itmek ile def olmaz
 Yere gökden kaçā ki nâzil olur⁶
 Ne kadar göstere kaçāya rızā
 Kişi ol deñlü merd-i kâmil olur."

[Yere gökten inen kaza, sakınmakla def edilmez... Kişi, kazaya ne kadar rıza gösterirse, o kadar kâmil insan olur].

- 28- الراحة مع اليأس الذل مع الطمع
 "Bu cihân içre bu muqarrerdür
 Kim ki me'yūs ola olur rāḫat
 Dā'im olur şama' belâsiyle
 Âdeme bunca zillet ü zahmet."

[Bu dünyada şu husus bilinmiştir: Kim ümitsiz olursa, o rahat olur... Amma aç gözlülük belâsiyle insanın başına bir çok horluk ve zahmet gelir].

⁶ Bu mısra, yazmada "Yere gökden ki kaçā ki nâzil olur" şeklindedir. Kıt'ada kullanılan aruz kalıbını bozan ve müstensih yanlışından ileri geldiği anlaşılan ilk "ki"yi yazmamak suretiyle metni tamiri ettik.

29- الطامع فى وثاق الذّل

“Çün muḳarrer budur ki dünyāda
Ḳayd-ı zilletde bend olur ṭāmi‘
Ṭama‘ı ḳo zelil olup yorma
Eyleme ḳadr ü ḳıymetün zāyi’.”

[Madem ki dünyada aç gözlünün horluk bağında bağlı olduğu bilinmiştir; öyleyse tamahı bırak, zillete düşerek hareket etme! Derece ve değerini elinden çıkarıp kaybetme].

30- استراحة النفس فى اليأس

“Nefsün āsāyişini ister iscā
Aña me’yūs olmadur çāre
Olmaz olmaz recā ile nice bir
Gezesin ḥalk içinde bî-çāre?”

[Eğer ruhunun rahatını istersen, onun çaresi (halkın elinde bulunan şeylerden) ümidini kesmektir. İnsanlar arasında olmayacak ümitlerle ne zamana kadar gezeceksin zavallı?].

31- الجزع اتعب من الصبر

“Nāle vü zāri itmeden yegdür
Kişiye her belāda şabr itmek
Ḳādir olduğça ādeme hoşdur
Cāna miḥnet deminde cebr itmek.”

[Kişiye her belâ sırasında sabretmek, inleyip ağlamaktan daha iyidir... İnsanın zahmet zamanında, gücü yettiği kadar ruhunu düzeltmesi ne güzeldir!].

(103b) 32- بالبر يستعبد الحر

“Merd-i āzādeyi ḳul eylerson
Eylük eylerson ey kerīm-nihād
Ḳādir olduğça eylüge sa’y it
Saña aḥrār tā kim ola ‘ibād.”

[Ey cömert tabiatlı insan, iyilik edersen, hür adamı kendine kul köle edersin... Gücün yettiği kadar iyilik etmeye çalış ki, hürler sana kul köle olsun!].

33- بِرَّكَ لَا تَبْطُلُهُ بِالْمَنَّةِ

“Kime kim eylük itdün itme ezā

Bâtil eylesin ol ‘aṭānī şahîḥ

Daḥi minnet de itme kim vardur

Vech-i buṭlāna nice naşş-ı şarîḥ.”

[İyilik ettiğin kimseyi incitme... Eğer incitirsen, o iyiliğini gerçekten boşa çıkarırsın... Ayrıca, yaptığın iyiliği başa da kakma ki, bunun doğru olmadığı konusunda nice ayet ve hadis vardır..].⁷

34- بِشَاشَةِ الْوَجْهِ عَطَايَةٌ ثَانِيَةٌ

“Bir güler yüzlü kimseden iste

Dünyada her ne olsa ḥācātuñ

Yüzi gülmek ‘aṭā-yı şānîdür

Ḥāşıl olmaz ise murādātuñ.”

[Dünyada her ne ihtiyacın varsa, onu bir güler yüzlü kimseden iste... Eğer dileklerin olmazsa, güler yüz ikinci bir iyiliktir].

35- تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ يَكْفِيكَ

“Ey gönül merd iseñ ḳanā‘at kıl

Ârzü itme manşıb u cāha

Her işüñde Ḥudā kifāyet ider

Eyle dā‘im tevekkül Allāh’a.”

[Ey gönül, erkeksen kanaat et, makam ve mevkii isteme...Her işinde Allah sana yeter; daima ona tevekkül et!].

36- تَفَالٌ بِالْخَيْرِ تَنْلَهُ

⁷ Meselâ, “Güzelsen söz ve bağışlama, ardından kalp kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır...” (*Kur‘an*, Bakara, 2/263) mealinde bir ayet vardır.

“Kâdir olduğça kavlı ü fi'lünde
 Hayra sa'y eyle hayra ol vâşıl
 Saña te'sîri vardur ey mü'min
 Her ne fâl eyleseñ olur hâşıl.”

[Gücün yettiği kadar söz ve işinde hayra çalış, hayra ulaş... Ey inanan insan, (bil ki, hayra yormanın) sana tesiri vardır. Her neyi (iyiye) yorarsan, o çıkar].

37- تراحم الايدى فى الطعام بركة
 “Her ne deñlü çok olsa etbâ'ıñ
 Rızık için çekme gam cehâleti қо
 (104a) Bir ta'âma çok el virir bereket
 Münkir olma buña hamâkati қо.”

[Tâbilerin ne kadar çok olsa da rızık konusunda gam çekme, cahilliği bırak!.. Bir yemeğe çok elin uzanması, ona bereket verir. Bunu inkâr etme, ahmaklığı bırak!].

38- تواضع المرء يكرمه
 “Her kim itse tevâzu'ı pîşe
 Anuñ ikrâmın artırır 'âlem
 Meskenet itmek ile şanmañ kim
 Kişinüñ qadr ü kıymeti ola kem.”

[Kim tevazuu huy edinirse, herkes ona saygıyı artırır, çok değer verir. Sanmayın ki, alçak gönüllü olmakla insanın değer ve derecesi azalır..].

39- ذن احسانك بالاعتذار
 “Kime ihsân iderseñ ey 'ârif
 Aña 'özü itmegi şi'âr eyle
 Tâ ki tekrâr ola ol ihsânuñ

İltifât ile i'tibâr ile.”⁸

[Ey ilim, irfan sahibi, kime iyilik edersen, ona özür dilemeyi alâmet edin ki, o iyiliğin, iltifat ve değer vermeyle ikiye katlansın].

40- ثبات الملك بالعدل

“Her emîr ü vezîre vâcibdür
‘Adl ü dâd eylemek re‘âyâya
Mülk ü devlet anuñla sâbit olur
Sen de ‘adl eylegil berâyâya.”

[Her başkan ve yardımcısı için idaresi altında bulunan insanlara adalet ve iyilik etmek, bir vazifedir... Çünkü memleket ve devlet, ancak adaletle sabit olur. Sen de halka adalet et!].

41- ثناء الرجل على معطيته مستزیده

“Kim ki i'tâ ider kılîl ü keşîr
Aña dervîş sen niyâz eyle
Tâ ki ihsânını ziyâde kıla
‘Arz-ı fakr ile keşf-i râz eyle.”⁹

[Ey fakir, az çok veren kişiye sen rica et; sırrını açıp yoksulluğunu arz ederek dua et ki, o kimse iyiliğini arırsın].

42- جدّد السفر اذا مسيك الضر

“Saña şol yerde kim zarar irişe
Sa'y idüp ol aradan eyle sefer
Müteharrik olaydı ger eşcâr
Çekmez idi cefâ-yı tîğ u teber.”

⁸ Bu mısradaki “ile” şeklinde okuduğumuz kelimelerden birinin veya her ikisinin “eyle” biçiminde okunması da mümkündür. Ancak biz önceki mısraı da göz önünde bulundurarak yazdığımız şıkkı tercih ettik.

⁹ Bu mısraın “‘Arz-ı fakr eyle keşf-i râz ile” veya “‘Arz-ı fakr eyle keşf-i râz eyle” şeklinde okunması da mümkündür.

[Sana zararın geldiği yerden başka bir yere seyahat edip gitmeye çalış!.. Eğer ağaçlar hareketli olsaydı, kılıç ve balta eziyetini çekmezdi!..].

43- جليس السوء شيطان

(104b) “Yaramazlarla hem-nişin olma

Âhîr-i kârûn olmaya hüsran

Sakın ıdlâl ider celîs-i hâbiş

Âdem olur çün âdeme şeytân.”

[Yaramazlarla arkadaş olup birlikte oturma ki, işinin sonu zarar ziyan olmasın! Pis, kötü arkadaş, insanı doğru yoldan saptırır, ondan sakın!.. Çünkü “insan, insanın şeytanıdır.”].

44- جليس الخير غنيمه

“Âdemûn yahşısına duş olıcak

Şoḥbetini anuñ ğanîmet bil

Bir nefes bir dem andan ayrılma

Dâ'imâ vuşlatını fırsat bil.”

[İnsanın iyisine rastlayınca, onunla görüşüp konuşmayı ve arkadaşlığı ganimet bil!.. Ondand bir nefes, bir an bile ayrılma! Onunla daima buluşup görüşmeyi fırsat bil!..].

45- جمال الخلق ابهى من جمال الخلق

“Şûreti aḥsen olmadan yegdûr

Kişinûn hüsni-i ḥulḳ [u] iḥsânı

Sîreti ḥûb olana cân dirler

Bir ten-i ḥuşḳ şanma insânı.”

[İnsanın ahlâkının güzelliği ve iyiliği, yüzünün güzel olmasından daha iyidir. Huyu güzel olana “cân” (sevgili dost) derler. Kuru bir beden sanma insanı!..].

46- جودة الكلام فى الاختصار

“Az u öz eyle güft ü gūyınî gel

Sözde çün ihtisâr olur ınaflûb
 Kızbi terk eyle kim kelâmuñ olur
 Şihhatiyle feşâhati mergûb.”

[Madem ki söz söylemede kısaltma istenen bir şeydir, öyleyse sözünü az ve öz söyle. Yalanı bırak... Çünkü sözün doğruluğuyla düzgünlüğü, herkesçe sevilip istenir].

47- حرم الوفاء على من لا اصل له
 “Kim ki bî-aşl ola şakın zinhâr
 Aña sen yâr olup vefâ itme
 Anuñ ile harâm olur şöhet
 Kendüñe yok yere cefâ itme.”

[Sakin sen soysuza dost olup vefa etme! Çünkü onunla arkadaşlık, haramdır. (Öyle soysuz kimseye vefa etmek suretiyle) kendine yok yere eziyet etme!].

48- حسن الادب يسترقب النسب
 “Her kimüñ kim kabîh ola nesebi
 Edeb ü ‘ilme sa’y kılsun ol er
 Hâşıl olursa anda [hüşn-i] edeb
 Nesebinüñ kabâhatin örter.”

[Kimin soyu kötü ve kusurluysa, o adam edep ve ilim tahsil etmeye çalışsın!.. Eğer ahlâk güzelliği olursa, (bu meziyeti) onun soyunun çirkinliğini örter].

(105a) 49- حلم المرء عونہ
 “Cehl ile cidd ü cehd idüp nice bir
 Celb ü tahşîl-i dirhem ü dînâr
 Kesb ü tekînîl-i ‘ilm ü hilm eyle
 Saña hilmüñ olur mu‘în yâver.”

[Ne zamana kadar cahillikle çalışıp altın gümüş (para pul) elde etmeye uğraşacaksın?!. İlim ve huy yumuşaklığını kazan, (bu

husustaki eksikliklerini) tamamla... Hıyınun yumuşaklığı sana yardımcı olur].

- 50- خلو القلب خیر من ملاء الكیس
 “Vāzgel āz u hırsı terk eyle
 Ehl-i dünyānuñ olma pā-māli
 Sım ü zerle pür olmadan kīseñ
 Yegdür ol kim dilüñ ola hālî.”

[Hırs ve açgözlülüğü bırak; dünya ehlinin ayakları altında çiğnenme! Kesenin altın ve gümüşle dolu olmasından, gönlünün (hırs, kıskançlık gibi kötü huylardan) boş olması daha iyidir].

- 51- خیر الاصحاب من یدلک علی الخیر
 “Aña yār olma kim müdām özine
 Kār-ı fışk u fücürî ‘âdet ide
 Saña oldur muşâhibüñ eyüsi
 Seni hayr işlere delâlet ide.”

[Günah ve sefaheti devamlı kendisine iş edinen kimseyle arkadaş olma! Arkadaşın iyisi, sana iyi işlerin yolunu gösteren kişidir..].

- 52- خليل المرء دليل عقله
 “Kâdir oldukça yār hem-dem idin
 Ey birâder gel ehl-i ‘irfânı
 ‘Akl ü idrâkine delâlet ider
 Kişinüñ hem-nişin [ü] yārânı.”

[Ey kardeş, gücün yettiği kadar ilim, irfan sahibi insanları dost ve arkadaş edin... Çünkü insanın arkadaş ve dostları, onun akıl ve idrakine âlâmet olur].

- 53- دم علی کظم الغیظ یحمد عواقبک
 Gâzabı yutsa hışmı terk itse
 Ol kişiden Hudâ olur hoşnûd

Dā'imā kezm-i gayz iden kişinüñ

Âhiri 'ākıbet olur mahmūd.”

[Bir kimse öfkesini yutsa ve kızgınlığı terk etse, Allah o kişiden razı olur. Daima öfkesini tutan kişinin sonu övülmüş olur]¹⁰.

54- ذكر الاولياء ينزل الرحمة

“Zikr olunduğça evliyā'ullāh

Rāhimüñ rahmeti olur nāzil

(105b) Bunu fikr it erenleri zikr it

Rahmete tā kim olasin vāşıl.”

[Allah dostları anıldıkça, o merhametli Mevlā'nın rahmeti iner... Bunu düşünerek erenleri hatırla ve an ki rahmete ulaşasın].

55- رزقك بطلبك فاسترح

“İrişür 'ākıbet saña rızkuñ

Yüri gam çekme [sen] otur rāḥat

Ya'nī taḥşil-i rızq için gāfil

Ne belâdur bu çekdiğün zahmet?”

[Sonunda rızkın sana ulaşır, git, gam çekmeden rahat otur... Demek oluyor ki: Ey gafil, rızkını kazanmak için bu çektiğin zahmet, ne belâdır?!.]

56- رَّبِّ سَاعِ فِيمَا يَضُرُّهُ

“Gāh olur bir kimesne sa'y idüben

Çalışu[r] kendünüñ ziyânına

Hiç bir nesne ḥāşıl eyleyimez

Zahmeti kalur ola yanına.”

[Bazan bir kimse kendisinin zararına çalışır... Sonunda hiçbir şey elde edemez, çektiği zahmet yanına “kâr”(!) kalır..].

¹⁰ “Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever” (*Kur'an*, Âl-i İmrân, 3/134) mealindeki ayete işaret ediliyor.

57- رَبِّ ارباح يؤدى الى الخسران

"Fâ'ide cylemek ümîdiyle

Çok kişi cidd ü cehd ider vâlîr

Yok yere tohum eker umar hâşıl

Kalur âhîr o hâ'ib ü hâsîr."

[Bir fayda elde etmek ümidiyle nice insan çok çalışır, çabalar... Yok yere tohum ekerek ürün almayı umar... Fakat sonunda hiçbir şey elde edemez, zarara ziyana uğrar!..]

58- رَبِّ بعيد اقرب من قريب و غريب آنس من حبيب

"Çok olur şüretâ ba'îd âdem

Saňa gâyet karîb olur dîlde[n]

Baňa me'nûs olan gârib ü lebib

Hoş gelür hîş olan şo[l] câhilden."

[Çok olur ki, şeklen uzak olan adam, sana gayet yakın olur, can ü gönülden... Nitekim alışık ve arkadaş olduğum yabancı fakat akıllı bir adam, bana cahil akrabamdan daha hoş gelir..].

59- زيارة الحبيب اطراء المحبة

"Ne kadar çok gelürse saňa hâbîb

Ol kadar arturur meveddetini

Sen de anı ziyâret itdikçe

Tâzelersin anuñ maḥabbetini."

[Dostun sana ne kadar çok gelirse, sevgini o kadar artırır. Sen de onu ziyaret ettikçe, kendisine duyduğun sevgiyi tazelemiş olursun].

60- سيرة المرء تنبىء عن سريره

(106a) "Kalbinün şüretine her şahşuñ

Sîreti olur ey elif-kadd dâl

Eşerinden müeşşire çünkim

'Ukalâ cylediler istidlâl."

[Ey elif boylu, her şahsın hâl ve tavrı, onun kalbinin şekline işaret eder... Çünkü akıl sahipleri, eserine dayanarak müessiri tanırırlar].

61- شرط الافة ترك الكلفة

“Ülfet itmek dilerseñ aḥbāba

Aña teklifi o ki zaḥmetdür

Lā-übālī düş ol tekellüfsüz

Şart-ı ülfet ü terk-i külfetdür.”

[Eğer dostunla kaynaşmak istersen, ona karşı resmî ve yapmacık muameleleri bırak... Çünkü zahmet verir bu...Teklifsiz, tekellüfsüz ol... Zira (samimî) dostluğun şartı, külfeti terk etmektir].

62- صبرك يورث الظفر

“Her ne hâl üzere olsañ ey ‘arîf

Şabr idüp kıl soñı[nı] endişe

Olur āḥir muẓaffer u mañşûr

Şabri her kim ki eyledi pişe.”

[Ey irfan sahibi, hangi hâldeysen, sabredip sonunu düşün... Kim sabrı huy ve âdet edinirse, sonunda Allah’ın yardımıyla galip olur, zafer kazanır].

63- ضيق القلب اشد من ضيق اليد

“Şanma her teng-dest olan kişinin

Kalbine guşşadan fütür irişür

Teng-dil olanuñ ğamı çok olur

Ne ferah aña ne sürür irişür.”

[Eli dar olan herkesin kalbine keder ve tasadan bezginlik geleceğini sanma... Yüreği dar, içi sıkıntılı olanın gamı çok olur; ona ne ferah, ne de sevinç ulaşır].

64- طلب الادب اولى من طلب الذهب

“Edebe îalib olmak ey merdüm

Zehebe tâlib olmadan yegdür
 Farz'dur her kişiye hüsn-i edeb
 Ger gedâ-zâdedür gerek begdür."

[Ey insan, edebe talip olmak, altına talip olmaktan daha hayırlıdır. İster yoksul, dilenci oğlu, isterse zengin ve ileri gelen bir kişi olsun, herkesin güzel ahlâk sahibi olması farzdır].

65- ظمأ المال اشد من ظمأ الماء

"Cem'-i emvâle kimde k'ola 'ataş
 Āteş-i hırş u âz ile göyner
 Teşne-i âb olanuñ ammâ kim
 Bir içim şu ile odı söyner."

[Mal toplamayı susuz gibi hararetle isteyen, hırs ve açgözlülük ateşiyle yanar... Ama susamış olanın ateşi, bir içim suyla söner].

(106b) 66- عبد الشهوة أذل من عبد الرق

"'Abd-i şehvet zelil olur şad-bâr
 Boynu bağılu kuluñdan ey 'âkıl
 Bakma cüz'ice lezzetine anuñ
 Aldamasın seni bulup gâfil."

[Ey akıllı kişi, şehvetin kölesi, senin boynu bağı kulundan yüz kere aşağıdır... Onun azıcık lezzetine bakma, seni gafil bulup da aldatmasın!].

67- غمرة الموت اهنون من مجالسة من لا يهواه قلبك

"K'albi hazz itmedügi âdem ile
 Hem-niş'in olmadan kişi ey yâr
 Hâlâlet-i nez'de ola[n] sekrânuñ
 Zahmeti yeg gelür baña şad-bâr."

[Ey dost, bana can çekişme hâlindeki sarhoşluğun zahmeti, kalbimin hoşlanmadığı bir kişiyle birlikte oturmaktan yüz kere daha iyi gelir!..].

- 68- فلجك على خصمك في احتمال
 “Bār-ı ھاşma taħammül eyler isen
 Bulasın ‘ākıbet felâh u necât
 Dünyada çok cefâ çeken mü’mîn
 Kesb ider âhîretde çok derecât.”

[Düşmanın yüküne tahammül edersen, sonunda kurtuluşa erersin. Dünyada çok zahmet çeken mümin, ahirette çok dereceler kazanır].

- 69- قيمة كل امرء ما يحسنه
 “Kıymeti her kişinüñ ey ‘ammî
 ‘İlmi miqdârıdır muḳarrer bil
 Sen de taḫşîl-i ma‘rifet idegör
 Şân-ı insân olur aña kâbil.”

[Ey bilgisiz, şüphesiz bil ki, herkesin değeri bilgisi kadardır. Sen de ilim ve irfan tahsil etmeye bak!.. Çünkü insanın kıymeti onunla mümkündür].

- 70- قلب الاحمق في فيه و لسان العاقل في قلبه
 “‘Âciz ü aḫmaḳ olanuñ çün kim
 Ḳalbi ağzında vü dilinde olur
 Ehl-i ‘aḳluñ lisânı vü ağzı
 Yine ḳalbinde vü dilinde olur.”

[Madem ki âciz ve ahmak olanın kalbi ağzında ve dilinde olur; öyleyse akıllı insanların dili va ağzı kalbi de, gönlünde olmalıdır].

- 71- كثرة الوفاق نفاق و كثرة الخلاف شقاق
 (107a) “Ol kadar eyleme muvâfâqatı

Tâ ki bir cânibi nifâka çıka
 Dahı ol deñlü eyleme ğilzet
 Ki 'inâduñ soñı şikâka çıka."

[(İnsanların yaptıkları ve söyledikleri şeyleri) o kadar uygun bulma ki, bunun bir tarafı münafıklığa, ikiyeüzlülüğe çıkar... Ayrıca, o kadar da kabalık (ve muhalefet) etme ki, inadın sonu anlaşmazlık ve bozuşmaya çıkar].

72- لسانك يقتضيك ما عودته
 "Cidd ü cehd eyleyüp zebānuñı sen
 Eyü söz söylemege mu'tād it
 Soñra mu'tāduñ ārzü eyler
 Gāfil olma bu pendümi yād it."

[Çalışıp dilini iyi söz söylemeye alıştır... (Dilini neye alıştıırırsan) sonra o âdet edindiği şeyi ister...Gafil olma, bu öğüdümü hatırla].

73- العجب ممن هلك كيف هلك انما العجب ممن نجا كيف نجا
 ليس

"Bu ta'accüb degül helāk olanı
 Nicesine helāk ider āfāt
 'Aceb oldur helāk olan kimse
 Ne 'amel işledi ki buldı necāt?"

[Felâketlerin, helāk olanı nasıl helāk ettiği şaşılacak bir şey değıl... Asıl hayret edilecek şey, helāk olanın hangi ameli işleyip de kurtulduğudur].

74- من عذب لسانه كثر أحوانه
 "Bir kişinüñ dili ki tatlu ola
 Dostı çok olu[r] anuñ ğāyet
 Hüsni-i ta'bır[c] sa'y kıl dā'im

Her kişi saña eyleye rağbet.”

[Bir kişinin dili tatlı olsa, onun dostu gayet çok olur. Daima güzel söz söylemeye çalış ki, herkes sana rağbet etsin, alâka gösterip değer versin].

75- من کثر مزاحه لم یخل من حقد علیه او استخفاف به

“Hıffet idüp ulaşma her şalışa

Az laîfe laîf olur yâ hû

Çok kimesne saña ‘adâvet ider

Halk içinde olur aduñ bed-hû.”

[Yahu, şakanın azı, hoş ve güzel olur... Hafîflik edip herkese yaklaşma, bulaşma... Eğer çok şaka edersen, çok kimse sana düşmanlık eder; insanlar arasında adın “kötü huylu”ya çıkar].

76- من لان عوده کثرت اغصانه

“Her kimüñ kim sözi mülâyim ola

Çok olur gâyet ile îhsânı

Qaddi tûbâ gibi hırâm itse

Dal budakdur yanınca aşhânı.”

[Sözü yumuşak olanın iyiliğı gayet çok olur. Boyu tuba gibi salınarak yürüse, yanında ikramda bulunanlar dallar, budaklardır].

(107b) 77- من اوتی فی عجانه قَل حیاؤه و بذو لسانه

“Bir kişi kim fesâda yeltense

Anda hergiz edeb hayâ olmaz

Dağı hem bed-zebân olur gâyet

Kelimâtında hoş edâ olmaz.”

[Bir kimse bozukluğa (Allah’ın emrine aykırı bir münasebete) yeltense, onda asla hayâ olmaz... Ayrıca, öyle kimsenin ağız çok bozuk olur; sözlerinde hoş bir üslûp olmaz].

78- من طلب مالایعنیه فاته ما یعنیه

“Kendüñce lâzım olmayan kâre

Sa'y kılma kaçırma hâcâtun
 Tâlib olma mühimmün olmayana
 Tâ ki fevt olmaya mühimmâtun."

[Kendine lâzım olmayan işe çalışıp da lüzumlu olan şeyleri kaçırma!.. Senin için mühim olmayan şeye talip olma ki, ehemmiyetli işlerin kaçmasın].

79- ما أضمر أحد شيئاً الا ظهر في فلتات لسانه و صفحات وجهه
 "Kişi kalbinde her ne şaklar ise
 Kelimâtında[n] aňlanur mâhum
 'Âşıkı çehresinden aňlarlar
 يعرف المجرمون بسماهم

[Ey ay yüzlüm, insan kalbinde neyi gizlerse, o sözlerinden anlaşılır... Âşık da yüzünen anlarlar... Nitekim "Suçlular, simalarından tanınır..."(*Kur'an*, Rahıman, 55/41, mealindeki ayet, kıyafet, yani fizyonomi ilmiyle uğraşanlarca buna işaret sayılır)].

80- نار الحرقه اشد حر من نار جهنم
 "Âh kim âteş-i Cehennem'den
 Nâr-ı fırkat şedîd olur şad-bâr
 Nice şabr idelüm be hey 'âşık
 Nâr-ı düzağdan oldu çün ol hâr."

[Ah, ayrılık ateşi, Cehennem ateşinden yüz kere daha şiddetli olur!.. Be hey âşık, madem ki ayrılık, Cehennem ateşinden daha hararetlidir, ona karşı nasıl sabredebilir?!].

81- نعمة الجاهل كروضة في مزبلة
 "Câhilün ni'metine aldanmañ
 Qâdir oldukça almañız ele de
 Anı bir bâğa beñzedirler kim
 Hâşıl olmuş ola o mezbeledede."

[Cahilin nimetine aldanmayın... Gücünüz yettiği kadar onu elinize da almayın. Çünkü onu çöplükte biten yeşillığe benzetirler].

82- وحدة المرء خير من جليس السوء

“Hem-nişin olmadan edâniyle

Vahdeti yegdür âdemün tahkik

(108a) Künc-i ‘uzletde ol ferâgatda

Olma zinhâr erâzil ile refik.”

[Ey Vahdeti, doğrusu, insanın yalnızlığı, alçak kimselerle beraber oturmasından daha iyidir. Öyleyse, her şeyden vazgeçip yalnızlık köşesine çekil. Rezillerle arkadaş olma sakın!].

83- هيهات من نصيحة العدو

“Saña budur naşihat ey dānā

Ťutma zinhâr düşmenün pendin

İstimā‘ eyle ola kim duyasin

Pendi zımnında n’cydügin bendin.”

[Ey bilgili insan, sana verilen nasihat şudur: Düşman öğüdünü tutma sakın! Amma dinle, ihtimal ki, öğüdü içinde gizli düşüncesinin, hilesinin ne olduğunU duyarsın].

84- لا حياء لحريص

“Edeb olmaz hârîş ola[n] kişide

Bunu böyle buyurdu Şâh-ı Neccef

Bu söze sen de kâ’il ol çünkü

Kâ’il oldu bu kavle hayr-ı selef.”

[“Hırslı olan kişide hayâ olmaz.”Neccef Şahı (Hz. Ali) bunu böyle buyurdu. Bu söze sen de inan... Çünkü bizden önce gelen hayırlı insanlar, bu sözü söyledi ve ona inandılar].

85- لا اجتناب من محرم مع الحرص

“Hırş her kimsenün ki gâlib olur

Dinde ol hârâmdan kaçmaz

Cem‘-i dünyāya şöyle âlib olur

Hergiz ol hîll ü hürmete bakmaz.”

[Kimin hırsı baskın olursa, o dinde yasaklanan şeylerden kaçmaz. Dünya metainı toplamaya öyle istekli olur ki, asla helâllîğe, haramlığa bakmaz!..].

86- لا راحة مع الحسد

“Her kimûn kim dilinde oldu hâsed

Râhat olmaz o kimse dünyâda

Yir anı dâ'imâ derûnından

Çomaz öz 'âleminde âzâde.”

[Kalbinde kıskançlık bulunan kimse, dünyada rahat olmaz... Haset, onu daima içinden yer, kendi âleminde hür ve kayıtsız bırakmaz...].

87- لا صحة مع النهم

“Gerçi neşv [ü] nemâsı insânuñ

Teni fi'l-cümle beslemekden olur

Şıhhat olmaz kişide çok yemeden

Ten-dürüstlükler az yemekden olur.”

[Gerçi insanın büyüyüp boy atması, kısacası bedeni beslemekten olur... Fakat çok yemekten dolayı kişide sağlık olmaz. Sağlam vücutlu ve kuvvetli oluş, az yemekten ileri gelir].

88- لا ثناء مع الكبر

(108b) “Çün du'â vü şenâya yüz tutasın

Eyle ol dem tazarru' vü zârî

Şanma kibr ile Hakk'a tâ'at olur

'Ucbı terk eyle ol zamân bârî.”

[Allah'a dua ve hamde yöneldiğinde, yalvar ve ağlayıp sızla... Kibirle Cenab-ı Hakk'a ibadet olacağını sanma!.. Kendini beğenmeyi, hiç olmazsa, o zaman bırak!..].

89- لا زيارة مع زعارة

“Kimse bed-hülûğ ile alıbâbı
 Ğaflet idüp ziyâret eylesesün
 Ol ziyâret degil hâkâretdür
 Anı bir kimse ‘âdet eylesesün.”

[Hiç kimse gaflet edip kötü huylulukla veya huysuzlukla dostlarını ziyaret etmesin... Onu bir kimse âdet etmesin... Çünkü o ziyaret değil, hakarettir].

90- لا سودد مع انتقام
 “İntikâm almağ ile a’dâdan
 Kişinüñ şânı mih-ter olmaz imiş
 Cürmi ‘afv itmeyince mücrimden
 Merdler içre server olmaz imiş.”

[Düşmanlardan intikam almakla insanın şanı, derecesi daha büyük olmazmı?... Kişi, suçlunun suçunu afffetmeyince, insanlar içindé reis olmazmı!..].

91- لا ظفر مع البغى
 “Kim ki bağı u dâlâlet üzre olur
 Hâşılı hergiz ol zafer bulmaz
 Bir belâya irer ser-encâmı
 Anuñ elbetde şonı hayr olmaz.”

[Kim azgınlık ve sapıklık içinde olursa, o asla başarılı olmaz; galip gelmez... Onun sonu elbette iyi olmaz; akıbet bir belâyâ ulaşır].

92- لا لباس اجمل من السلامة
 “Câme yoksulluğundan ey dervîş
 Hâtırüñ münkesir olur gerçek
 Ten-dürüst olduğıña şükr it kim
 Tene şihhat libâsdur gökcek.”

[Ey fakir, (derviş), elbisenin yoksulluğundan dolayı gerçekten kalbin kırıılır... Fakat vücudunun sağlıklı ve sağlam oluşuna şükret.. Çünkü beden için en güzel elbise, sağlıktır].

93- لا مروءة لكذوب

“Sözi kızb ü yalan olan kişi[n]ün
Şöyle bil kim mürüvveti olmaz
Gerçek erler yanında kezzābuñ
Hiç bir zerre ragbeti olmaz.”

[Bil ki, sözü yalan olan kişinin mertliği, insanlığı olmaz. Gerçek yiğitlerin yanında hiç, bir zerre kadar itibarı olmaz].

(109a) 94- لا صواب مع ترك المشورة

“Uḳalā ile meşveret eyle
Tanış aḥbāba kāruñı her-bār
Hālî olmaz ḥaḫādan ādem olan
Saña budur naşihatım tekrār.”

[Akıllı insanlarla istişare et; daima işini dostlarına danış... Çünkü insan hatadan hālî olmaz, (kurtulmaz). Sana tekrar nasihatım budur...].

95- لا شرف اعلى من الاسلام

“Şeref isterseñ ey birāder sen
Ḳatı a'lāsıdır anuñ İslām
Kim ki bulmadı bunda bu şerefi
Anda hem yarın oldu ol bed-nām.”

[Ey kardeş, eğer şeref sahibi olmak istersen, İslām onun en yükseğidir. Kim burada (dünyada) bu şerefi bulmazsa, yarın ahirette o kötü tanınmış olacaktır].

96- لا داء اعيا من الجهل

“Ḳatı dermānı yok marāzdur hey

Az şanmañ cihānda siz cehli
Kişi kıtılmaz ol belādan tā
Arayup bulmayınca bir ehli.”

[Siz dünyada cehaleti küçük bir şey sanmayın!.. O gayet dermansız bir derttir... İnsan, arayıp bir ehlini bulmayınca, o belādan kurtulamaz].

97- لا مرض اضنى من قلة العقل
Bir marazdur za'if ider kişiyi
'Aklınuñ eksik olduğı şāhum
Virmesün hiç kimsenüñ başına
Bu belāyı cihānda Allāh'um.”

[Sultanım, insanın aklının kıtlığı, onu zayıf düşüren bir hastalıktır. Allah'ım bu belāyı dünyada hiç kimsenin başına vermesin!..].

98- لا تستحي من اعطاء القليل فالحرمان اقل منه
“Az olursa dañi 'aā eyleñ
Az virdüm diyü hayā itmeñ
Hiç mahrūmluğdan az olmaz
Aç u dervīşi bi-nevā itmeñ.”

[Az da olsa (muhtaçlara bir şey) verin, “az verdim” diye utanmayın... Yok denilecek kadar az olan, mahrumluktan daha az değildir. Aç ve yoksulu mahrum etmeyin].

99- يابن آدم ماكسبت فوق قوتك و انت خازن لغيرك
“Yiyecekden ziyāde hey ādem
Mā[l] cem'ine olma sen tālīb
(109b) Elleriñ sen hazine-dārı olup
Olma envāl-i gayra gel rāğīb.”

[Ey insan, yiyeceğinden fazla mal toplamaya talip olma!.. Ellerin hazinedarı olup başkasının mallarına istekli olma!..].

100- يعيش فى الدنيا عيش الفقراء و يحاسب فى العقبى حساب الاغنياء

"Fuḡarā gibi 'ayş u nüş idüben

Eylegil meskenetle kendüñi ḡāk

Aḡniyā gibi tā ḡisābıñda

Olasın āḡiretde hem bî-bāk."

[Fakirler gibi yiyip içerek tevazuyla kendini toprak et ki, ahirette hesabını verirken zenginler gibi korkusuz olasın].

Mesnevî

Ḥamdü li'llāh bu nāme-i nāmî

Ḥayr ile buldı [bunda] encāmı

İbtidā oldı zıkr-i nāmuñla

Yine ḡatm oldı hem kelāmuñla

Umaram belki ola ḡayr-ı ḡalef

Yād olunam anuñla hem-çü selef

Ola her kim kelāmuma nāẓır

Luṭf idüp 'aybını ola sātir

Kereminden du'ā-yı ḡayr ide hem

Bu faḡīre 'aṡā-i ḡayr ide hem."

[Allah'a şükür, bu şöhretli kitap hayırla son buldu... (Allahım, eserim), senin adını anmakla başladı, yine senin sözünle sona erdi... Umarım, belki hayırla anılmamı sağlayacak (oğul misali) olur da önce gelenler gibi onunla hatırlanırım... Her kim sözüme bakarsa, lütfen onun kusurunu örtsün; asalet ve cömertliğinden hem hayır dua etsin, hem de bu (rahmete muhtaç olan) zavallıya faydalı bir bağışta bulunsun].

KAYNAKÇA

Ahdî, Gülşen-i Şuarâ, Millet Ktp. Ali Emîrî, Tarih 774.

ALTUNDAĞ, Ş.-Turan, Ş., 1964, "Rüstem Paşa", İslâm Ansiklopedisi, IX, 800-802.

BUSBECC, Ogier Ghislain De, Türkiye'yi Böyle Gördüm, (haz. Aysel Kurutluoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, nr. 31, ts.

ERGUN, Sadettin Nüzhet, 1930, Bektaşî Şairleri, İstanbul.

GÖKBİLGİN, Tayyib, 1950, "Ali Paşa, Semiz", İslâm Ansiklopedisi, I, 341-342.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, 1992, Alevî Bektâşî Nefesleri, (2.bs.), İnkılâp Kitabevi Yayını, İstanbul.

Hazret-i Ali, ts., Nehcü'l-belâga, (haz. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul.

Hüseyin Ayvansarâyî, 1281/1865, Hadîkatü'l-cevâmi', I-II, İstanbul.

İnehânzâde Mehmet Nâil, 1949, Tuhfe-i Nâilî, I-II, Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri.

İPEKTEN, Doç. Dr. Halûk, vd.: 1988., Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara.

Kafzâde Fâizî, Zübdetü'l-eş'âr, Millet Ktp. A. Emîrî, Tarih, nr. 1325.

Kâtib Çelebi, 1360-62/1941-43, Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn, (nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerefeddin Yalçıkaya) I-II, İstanbul.

Latîfî, 2000, Tezkiretü's-su'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ, (haz. Yrd. Doç. Dr. Rıdvan Canım), Ankara.

LEVEND, Ağâh Sırrı, 1963, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, s.89-115.

Mâtemî, *Tercüme-i Nesrû'l-leâlî*, Ankara Millî Ktp. Yz A 2430, 150b-171a.

Mehmed Süreyya, 1308-15/1891-98, *Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-IV, İstanbul.

Muhammed bin Muhammed Elhancî el-Bosnevî, 1349, *el-Cevheru'l-esnâ fî terâcimi ulemâ ve şuarâ'i Bosna*, Kahire.

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nisâb fî'n-niseb ve'l-kunâ ve'l-elkâb*, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, nr. 628.

Nev'îzâde Atâullah (Atâî), 1268/1852, *Hadâ'iku'l-hakâ'ik fî tekmileti's-Şekâ'ik*, İstanbul.

Osmanzâde Tâ'ib Ahmed, 1271/1854-55, *Hadîkatü'l-vüzerâ*, İstanbul.

PERTSCH, Wilhelm, 1889, *Die Türkischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin.

Saffet Sıdkı, 1943, *Nef'i ve Sihâm-ı Kazâ'sı*, İstanbul.

SAMANCIGİL, Kemal, 1946, *Alevî Şairleri Antolojisi*, İstanbul.

SARAÇ, M. Ali Yekta, 1999, *Şeyhülislâm Kemalpaşazâde*, İstanbul.

Schî Beğ, *Heşt Behişt*, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY, nr. 2540.

Şeyhülislâm Yahya Divanı, 1995, (haz. Rekin Ertem), Ankara.